

Έλληνες και ελληνίζοντες, βάρβαροι και βαρβαρότεροι

Η δόξα των Πτολεμαίων

Είμ' ο Λαγίδης, βασιλεύς. Ο κάτοχος τελείως
(με την ισχύ μου και τον πλούτο μου) της ηδονής.
Ἡ Μακεδών, ἡ βάρβαρος δεν βρίσκεται κανείς
ἴσος μου, ἢ να με πλησιάζει καν. Είναι γελοίος
ο Σελευκίδης με την αγοραία του τρυφή.
Αν όμως σεις άλλα ζητείτε, ιδού κι αυτά σαφή.
Ἡ πόλις ἡ διδάσκαλος, ἡ πανελλήνια κορυφή,
εἰς κάθε λόγο, εἰς κάθε τέχνη ἡ πιο σοφή.

α' γ. 1896, β' γ. 1911, δ. 1911

Κατά τον E. Keeley με το ποίημα αυτό αρχίζει «ο λεπτομερειακός χαρακτηρισμός της μυθικής πόλης». Ο «Λαγίδης είναι ο αρχετυπικός βασιλιάς της Αλεξάνδρειας· η πόλη του, η δόξα των Πτολεμαίων, είναι η ουσιαστική αρχαία Αλεξάνδρεια, κέντρο εκείνων των ενασχολήσεων που ορίζουν καλύτερα την αντίληψη του Καβάφη για “την ζωή μας”, όπως λέει ο ομιλητής στο “Για τον Αμμώνη, που πέθανε 29 ετών, στα 610”: του ηδονισμού, της τέχνης, της παιδείας και της τιμής στον ελληνισμό –κυρίως στο ελληνικό κόσμο. Αυτά τα στοιχεία, διαμορφώνουν, σταδιακά, με την επανάληψη, την ιδανική Αλεξάνδρεια των καβαφικών ποιημάτων» (Keeley 1979, 112).

Παλαιόθεν Ελληνίς

Καυχιέται η Αντιόχεια για τα λαμπρά της κτίρια, και τους ωραίους της δρόμους· για την περί αυτήν θαυμάσιαν εξοχήν, και για το μέγα πλήθος των εν αυτή κατοίκων. Καυχιέται που είν' η έδρα ενδόξων βασιλέων· και για τους καλλιτέχνας και τους σοφούς που έχει, και για τους βαθυπλούτους και γνωστικούς εμπόρους. Μα πιο πολύ ασυγκρίτως απ' όλα, η Αντιόχεια καυχιέται που είναι πόλις παλαιόθεν ελληνίς· του Άργους συγγενής: απ' την Ιώνη που ιδρύθη υπό Αργείων αποίκων προς τιμήν της κόρης του Ινάχου.

δ. 1927

Σύμφωνα με την παράδοση η Ιώ, κόρη του βασιλιά του Άργους, Ινάχου, αφού μεταμορφώθηκε σε δαμάλα από τον Δία, περιπλανήθηκε κυνηγημένη από την Ήρα. Πέθανε στη Συρία, όπου οι Αργείοι ίδρυσαν προς τιμήν της πόλη και ναό. Στον ίδιο τόπο, ο Σέλευκος ο Α΄ έκτισε το 300 π.Χ. την Αντιόχεια.

Φιλέλλην

Την χάραξι φρόντισε τεχνικά να γίνει.
Έκφρασις σοβαρή και μεγαλοπρεπής.
Το διάδημα καλλίτερα μάλλον στενό·
εκείνα τα φαρδιά των Πάρθων δεν με αρέσουν.
Η επιγραφή, ως σύνηθες, ελληνικά·
όχ' υπερβολική, όχι πομπώδης—
μην τα παρεξηγήσει ο ανθύπατος
που όλο σκαλίζει και μηνά στην Ρώμη —
αλλ' όμως βέβαια τιμητική.
Κάτι πολύ εκλεκτό απ' το άλλο μέρος·
κανένας δυσκοβόλος έφηβος ωραίος.
Προ πάντων σε συστήνω να κυττάξεις
(Σιθάσπη, προς θεού, να μη λησμονηθεί)
μετά το Βασιλεύς και το Σωτήρ,
να χαραχθεί με γράμματα κομψά, Φιλέλλην.
Και τώρα μη με αρχίζεις ευφυολογίες,
τα «Πού οι Έλληνες;» και «Πού τα Ελληνικά
πίσω απ' τον Ζάγρο εδώ, από τα Φράατα πέρα».
Τόσοι και τόσοι βαρβαρότεροί μας άλλοι
αφού το γράφουν, θα το γράψουμε κ' εμείς.
Και τέλος μη ξεχνάς που ενίοτε
μας έρχοντ' από την Συρία σοφισταί,
και στιχοπλόκοι, κι άλλοι ματαιόσπουδοι.
Όστε ανελλήνιστοι δεν είμεθα, θαρρώ.

1

5

10

15

20

Τεχνικά: περίτεχνα
Ανθύπατος: Ρωμαίος
πληρεξούσιος,
τοποτηρητής
Ζάγρος: βουνό στα
σύνορα Μηδίας και
Βαβυλωνίας
Φράατα: πόλη της ΝΔ
Μηδίας, για τη
χειμερινή διαμονή των
Πάρθων βασιλέων

Η πρόσληψη του αφηγηματικού/δραματικού προσώπριου

Οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν ότι ενσαρκώνει το κακέκτυπο του Έλληνα: σνομπ ηγαμονίσκος της Ασίας (Βρισμιτζάκης), «ένα παχύδερμο που περιφρονεί τον ελληνισμό και τον φιλελληνισμό», «ένας βάρβαρος» που «δεν θέλει να περάσει για καθυστερημένος ή ασύγχρονος» (Άγρας), «εκφραστής της νόθης πολιτισμικής διάστασης του φιλελληνισμού (Σαββίδης), «ΒασιλιάςΘανδρείκελο» και «παρωδία του Έλληνα που φιλοδοξεί να γίνει» (Keeley), «εκφυλισμός του ίδιου του ελληνιστικού πολιτισμού (Ιλίνσκαγια), διαπολιτισμικό κράμα που ο Καβάφης προτείνει ως «μέσο επιβίωσης μιας τοπικής κουλτούρας» (Makinsey).

Όμως, η ρητορική του προσώπριου, το οποίο παλινδρομεί μεταξύ μίμησης και αυτοσυνειδησίας, δικαιώνει τον φορέα της μέσω της καταλυτικής αυτοειρωνείας του.

Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης

Ἄρесе γενικῶς στην Αλεξάνδρεια,
τες δέκα μέρες που διέμεινεν αυτού,
ο ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης
Αριστομένης, υἱός του Μενελάου.
Ὡς τ' ὄνομά του, κ' ἡ περιβολή, κοσμίως, ελληνική. 5
Δέχονταν ευχαρίστως τες τιμές, ἀλλά
δεν τες επιζητούσεν· ἦταν μετριόφρων.
Ἀγόραζε βιβλία ελληνικά,
ιδίως ιστορικά και φιλοσοφικά.
Προ πάντων δε ἄνθρωπος λιγομίλητος. 10
Θάταν βαθύς στες σκέψεις, διεδίδετο,
κ' οἱ τέτοιοι τόχουν φυσικό να μη μιλοῦν πολλά.

Μήτε βαθύς στες σκέψεις ἦταν, μήτε τίποτε.
Ἐνας τυχαῖος, ἀστεῖος ἄνθρωπος.
Πήρε ὄνομα ελληνικό, ντύθηκε σαν τους Ἕλληνας, 15
ἔμαθ' ἐπάνω, κάτω σαν τους Ἕλληνας να φέρεται·
κ' ἔτρεμεν ἡ ψυχὴ του μη τυχόν
χαλάσει την καλούτσικην ἐντύπωσι
μιλώντας με βαρβαρισμούς δεινούς τα ελληνικά,
κ' οἱ Αλεξανδρινοὶ τον πάρουν στο ψιλό, 20
ὡς εἶναι το συνήθειο τους, οἱ ἀπαῖσιοι.

Γί' αυτό και περιορίζονταν σε λίγες λέξεις,
προσέχοντας με δέος τες κλίσεις και την προφορά·
κ' έπληττεν ουκ ολίγον έχοντας
κουβέντες στοιβαγμένες μέσα του.

25

γ. 1928

Λιβύη: Αφρική γενικότερα

Ο Keeley θεωρεί τον Φιλέλληνα και τον Ηγεμόνα συγγενικούς, εφόσον ο φιλελληνισμός τους «δεν είναι πολιτική στρατηγική, αλλά μάλλον πολιτισμική επιτήδευση και μίμηση», «βάρβαρους αριστοκράτες που η μικρόπρεπη ξιπασία τους –συνδυασμένη με το φόβο και την άξεστη φιλοδοξία τους ν' ανήκουν στον ελληνικό πολιτισμό —δραματοποιεί απλά την απόσταση που πρέπει να διανύσει ο βάρβαρος υποκριτής, για να φτάσει το άριστον εκείνο, την ελληνική ιδιότητα». Ειρωνική θεωρεί τη στάση του Καβάφη απέναντι στον ηγεμόνα και ο Pontani (Pontani 1991: 201). Ο Christofer Robinson εξετάζει τη διαλεκτική της ειρωνείας εστιάζοντας στην «τυραννία του γλωσσικού κονφορμισμού» της οποίας ο Καβάφης είχε αρκετή εμπειρία ως ποιητής της Διασποράς για να καταλήξει στο κράμα ειρωνείας και συμπάθειας με τις οποίες αντιμετωπίζει ο ποιητής τον ηγεμόνα (Robinson 1988: 16-18). Ο Σαββίδης παρατηρεί ότι ο Καβάφης «ξεσκεπάζει» τον ηγεμόνα «με κάποια συμπάθεια» (Σαββίδης 1985: 237). ο Μιχάλης Πιερής θεωρεί το ποίημα ένα από τα καλύτερα δείγματα της ειρωνικής τέχνης του Καβάφη, όπου ο ποιητής αναπτύσσει το διμερές σχήμα της διαλεκτικής ποιητικής. Επιπλέον, εντοπίζει τρεις ενότητες του ποιήματος: την θέση (στ. 1-11), την άρση (στ. 12-21) και την coda ή επεξηγηματική ουρά (στ. 22-25).

Ας φρόντιζαν

Κατήντησα σχεδόν ανέστιος και πέννης.
Αυτή η μοιραία πόλις, η Αντιόχεια
όλα τα χρήματά μου τάφαγε:
αυτή η μοιραία με τον δαπανηρό της βίο.

Αλλά είμαι νέος και με υγείαν αρίστην.
Κάτοχος της ελληνικής θαυμάσιος
(ξέρω και παραξέρω Αριστοτέλη, Πλάτωνα·
τι ρήτορας, τι ποιητάς, τι ό,τι κι αν πεις).
Από στρατιωτικά έχω μιαν ιδέα,
κ' έχω φιλίες με αρχηγούς των μισθοφόρων.
Είμαι μπασμένος κάμποσο και στα διοικητικά.
Στην Αλεξάνδρεια έμεινα έξι μήνες, πέρσι·
κάπως γνωρίζω (κ' είναι τούτο χρήσιμον) τα εκεί:
του Κακεργέτη βλέψεις, και παληανθρωπιές, και τα λοιπά.

Όθεν φρονώ πως είμαι στα γεμάτα
ενδεδειγμένος για να υπηρετήσω αυτήν την χώρα,
την προσφιλή πατρίδα μου Συρία.

Σ' ό,τι δουλειά με βάλουν θα πασχίσω
να είμαι στην χώρα ωφέλιμος. Αυτή είν' η πρόθεσίς μου.
Αν πάλι μ' εμποδίσουνε με τα συστήματά τους—
τους ξέρουμε τους προκομένους: να τα λέμε τώρα;
αν μ' εμποδίσουνε, τι φταίω εγώ.

Θ' απευθυνθώ προς τον Ζαβίνα πρώτα,
κι αν ο μωρός αυτός δεν μ' εκτιμήσει,
θα πάγω στον αντίπαλό του, τον Γρυπό.
Κι αν ο ηλίθιος κι αυτός δεν με προσλάβει,
πηγαίνω παρευθύς στον Υρκανό.

Θα με θελήσει πάντως ένας απ' τους τρεις.

Κ' είν' η συνείδησίς μου ήσυχη
για το αψήφιστο της εκλογής.
Βλάπτουν κ' οι τρεις τους την Συρία το ίδιο.

Αλλά, κατεστραμένος άνθρωπος, τι φταίω εγώ.
Ζητώ ο ταλαίπωρος να μπαλωθώ.
Ας φρόντιζαν οι κραταιοί θεοί
να δημιουργήσουν έναν τέταρτο καλό.
Μετά χαράς θα πήγαινα μ' αυτόν.

Πραγματολογικά στοιχεία

Ο δραματικός χρόνος του ποιήματος είναι κάποια στιγμή ανάμεσα στο 128 και το 123 π.Χ., όπου επικρατεί, όπως και λίγο πριν στα χρόνια του Δημητρίου Σωτήρος, πολιτικό χάος, ραδιουργίες και αγριότητα σε όλον τον ελληνιστικό κόσμο.

Κακεργέτης: παρατσούκλι του Πτολεμαίου του Η΄ του Ευεργέτου (145-116 π.Χ.) του επονομαζόμενου Φύσκωνος, πατέρα του Πτολεμαίου του Θ΄ του Λαθύρου.

Στην Αλεξάνδρεια ο οίκος των Πτολεμαίων σπαράσσεται από εμφύλιες-οικογενειακές ταραχές ενώ στην Αντιόχεια, όπου ζει ο ανώνυμος φανταστικός πρωταγωνιστής, τον θρόνο διεκδικούν τρεις επίδοξοι ηγεμόνες: α) ο αμφισβητούμενος υιοθετημένος γιος του Αλέξανδρου Βάλα, ο Αλέξανδρος Β΄ ο **Ζαβίνας** [= αγορασμένος, δούλος], τον οποίο υποστήριζε ο Πτολεμαίος ο Η΄, ο Φύσκων [= Φούσκας], για να αποσπάσει τον θρόνο της Συρίας από τον αντίπαλό του Δημήτριο Β΄ Νικάτορα, τον γιο του Δημητρίου Σωτήρος. Ο Αλέξανδρος νίκησε τον Δημήτριο Β΄ και ανέβηκε στον θρόνο κατά την περίοδο 128-123 π.Χ.· β) Ο Αντίοχος Η΄ ο **Γρυπός** [= αυτός που έχει γαμψή μύτη], γιος του Δημητρίου του Β΄ διεκδίκησε τον θρόνο, νίκησε τον Αλέξανδρο Ζαβίνα, όταν έπαψε η υποστήριξη της Αιγύπτου, και ανέβηκε στον θρόνο από το 125 έως το 96 π.Χ.· γ) Παράλληλα, ο Ιωάννης **Υρκανός** ο Α΄, γιος του Σίμωνος Μακκαβαίου, βασιλιάς των Ιουδαίων, επωφελείται από τις εσωτερικές διαμάχες της Συρίας για να αυξήσει τη δύναμή του.

(E. R. Bevan, *The House of Ptolemy*, Methuen, 1927, 307-325).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΓΡΑΣ ΤΕΛΛΟΣ, «Κ. Π. Καβάφης», *Κριτικά*. Πρώτος τόμος: Καβάφης Παλαμάς, Φιλολογική επιμέλεια Κώστας Στεργιόπουλος, Αθήνα, Ερμής, 1980.
- ΒΕΛΟΥΔΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, «Η ειρωνεία στον Καβάφη», στο *Αναφορές (Έξη νεοελληνικές μελέτες)*, Φιλιππότης, Αθήνα, 44-57, 1983.
- ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, «Η Ελληνικότητα του έργου του Καβάφη», *Το έργο του Κ. Π. Καβάφη*, Πρόλογος και φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Δεύτερη έκδοση, ενημερωμένη με ανέκδοτα κείμενα, Ίκαρος, Αθήνα (1975), 61-72.
- ΔΑΛΛΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ 1974, *Καβάφης και Ιστορία*, Ερμής, Αθήνα.
- ΙΛΙΝΣΚΑΓΙΑ ΣΟΝΙΑ, *Κ. Π. Καβάφης: οι δρόμοι προς το Ρεαλισμό στην ποίηση του 20ού αιώνα*, Αθήνα, Κέδρος, 1983.
- KEELEY EDMUND 1979, *Η Καβαφική Αλεξάνδρεια. Εξέλιξη ενός μύθου*, μτφ. Τζένη Μαστοράκη, Ίκαρος.
- ΚΩΣΤΙΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ, «Ο Οροφέρνης, οι Λακεδαιμόνιοι και ο αμφίθυμος αφηγητής», *Ο λόγος της παρουσίας*, Αθήνα, Σοκόλης, 2005, σ. 143-152.
- ΜCKINSEY MARTIN, «Πού οι Έλληνες; Σχολιάζοντας ξανά τον “Φιλέλληνα” του Καβάφη», μτφρ. Νίνα Μπούρη, *Ποιητική 6* (φθινόπωρο-χειμώνας 2010) 42-52.
- ΠΙΕΡΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ 1992, *Χώρος, Φως και Λόγος. Η διαλεκτική του «μέσα-έξω» στην ποίηση του Καβάφη*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- PONTANI FILIPPO MARIA 1991, «Πηγές της ποίησης του Καβάφη», *Επτά δοκίμια & μελετήματα για τον Καβάφη (1936-1974)*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 56-57.

ΣΑΒΒΙΔΗΣ Γ. Π., *Μικρά Καθαφικά*, τ. Α', Ερμής, Αθήνα, 1985.

ΣΑΡΕΓΙΑΝΝΗΣ Ι. Μ., *Σχόλια στον Καβάφη*, Πρόλογος Γ. Σεφέρη, Εισαγωγή Ζήσιμου Λορεντζάτου, Αθήνα, Ίκαρος, 1964.